

УДК 341.174.

Святун О.В.*

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКА ЦІННІСТЬ В МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРАХ ЄС З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

У статті розглянуто еволюцію та правові засади застосування клаузули прав людини у договірних відносинах Європейського Союзу з третіми країнами, визначено основні підходи ЄС до закріплення принципу прав людини як європейської цінності в міжнародних угодах, а також проблеми питання відносин ЄС з іншими державами в цьому зв'язку. Окремо розглядаються питання про місце та значення європейських цінностей у відносинах між Україною та Євросоюзом.

Ключові слова: Європейський Союз, європейські цінності, угода про асоціацію, демократичні принципи, права людини, клаузула прав людини, Балтійська клаузула, Болгарська клаузула, інтерпретаційна декларація, призупинення угоди.

The article describes the evolution and application of legal foundation of human rights clauses in the treaty relations between the EU and third countries, the basic approach of the EU to principle of human rights as a European value in international agreements, as well as the problematic issues of the EU's relations with other countries in this regard. The separate analysis on the role and meaning of the European values in relations between Ukraine and the EU is performed.

Keywords: European Union, European values, the Association Agreement, democratic principles, human rights, human rights clause, the Baltic clause, the Bulgarian clause, interpretative declaration, the suspension of the agreement.

В статье рассмотрены эволюция и правовые основания применения клаузулы прав человека в договорных отношениях Европейского Союза с третьими странами, определены основные подходы ЕС к закреплению принципа прав человека как европейской ценности в международных соглашениях, а также проблемные вопросы отношений ЕС с иными государствами в этой связи. Отдельно анализируются вопросы о месте и значении европейских ценностей в отношениях Украины и Евросоюза

Ключевые слова: Европейский Союз, европейские ценности, соглашение об ассоциации, демократические принципы, права человека, клаузула прав человека, Балтийская клаузула, Болгарская клаузула, интерпретационная декларация, приостановление соглашения.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Цінності, на яких ґрунтується ЄС, визначені в Договорі про Європейський Союз. Так, в статті 2 цього Договору, закріплено, що «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків». У статті 7 Договору спеціально передбачені санкції щодо держави-члена ЄС, яка систематично та серйозно порушує ці цінності, а також прописана процедура притягнення такої держави до відповідальності [1].

З цього випливає, що Євросоюз приділяє величезну увагу питанню захисту європейських цінностей як в рамках самого інтеграційного об'єднання, так і в своїх зовнішніх зносинах. На жаль у вітчизняній юридичній науці питанню закріплення принципу поваги прав людини в договорах ЄС з третіми країнами не приділяється належної уваги. Дослідженням цього питання займаються поки що тільки вчені з держав-членів ЄС. Так, тут можна навести праці М. Кобланк, Д.-Ч. Хорнга, Л. Бартелса, В. Міллера та деяких інших.

Слід відзначити, що питання про необхідність захисту європейських цінностей у відносинах з третіми країнами, почало підніматися, починаючи з 1970-х років. Неодноразово ЄС стикався із ситуаціями, коли в країнах, з якими Європейський Союз має двосторонній угоди або договори про співробітництво, відбувалося суттєве погіршення стандартів прав людини та створювалися серйозні перешкоди функціонуванню демократії. Все це ставило перед Євросоюзом питання, чи може він здійснювати вплив на уряди цих третіх країн. Як приклад, можна навести ситуацію в Уганді в 1970-х роках, де в наслідок численних військових переворотів відбувалися серйозні порушення прав цивільного населення.

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. не передбачає можливість автоматичного припинення або призупинення договорів, виключно на підставі порушень прав людини. Отже, Євросоюз не володіє конкретними засобами припинення угод, укладених з державами, де систематично порушуються права людини. Були випадки, коли Союз мав можливість зупинити угоди за умов військових дій та внутрішніх заворушень. У такому разі він був змушений посилатися на аргументи щодо «неможливості виконання» договірних зобов'язань з боку третьої країни (ст. 61 Конвенції) або в більш широкому сенсі на підставі клаузули *rebus sic stantibus* (докорінна зміна обставин) (ст. 62). Втім це не відповідало меті та цінностям Євросоюзу, тому в ЄС було докладено значних зусиль щодо розробки клаузули про права людини [3].

Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів договір можна зупинити, якщо це відповідає положенням договору, а також у випадку істотного порушення умов договору. Таким чином, зупинення договору у зв'язку з порушеннями прав людини може мати місце, якщо рівень захисту прав людини в державі-учасниці договору розглядається як істотний елемент цього договору. Шляхом включення клаузули про права людини, посилення на певні стандарти захисту прав людини та належне управління стало суттєвим елементом всіх двосторонніх угод та угод про співробітництво між ЄС та третіми країнами [3].

Перший крок щодо закріплення клаузули прав людини був зроблений у 1989 р. під час роботи над проектом IV Ломейської конвенції. Стаття 5 (2)(2) передбачає, що «кожен громадянин має право в своїй власній країні або в країні перебування, на повагу своєї гідності та захист відповідно до законодавства» [4]. Ст. 5 чітко пов'язала права людини з розвитком та створила правову основу для сприяння правам людини через програми розвитку.

IV Ломейська конвенція також розширила канали, через які Європейський Союз може надавати допомогу: не лише через офіційні урядові канали, а й безпосередньо організаціям на місцях. Положення IV Ломейської конвенції, однак, не містили клаузули про зупинення договору у випадку порушень прав людини, а тому не вирішували суті проблеми. Більш того, права людини розглядалися лише як програмний принцип, а не як суттєвий елемент угоди. Наголос при цьому робився на економічних та соціальних правах, частково у зв'язку з тим, що ці права розглядалися як такі, що мають тісний зв'язок з економічним розвитком. Інший недолік IV Ломейської конвенції полягав в тому, що ст. 5 була написана для та застосовувалася до країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (країни АКТ).

Незважаючи на це, слід відзначити, що саме в IV Ломейської конвенції вперше був визначений позитивний підхід до прав людини, в тому сенсі, що договір фокусувався на традиційному, негативному способі здійснення політичного впливу. Замість цього наголос робився на позитивній реакції на права людини, зокрема інтенсифікації політичного діалогу. Прикладом негативного підходу було б застосування економічних санкцій. На відміну від цього позитивний підхід до тієї самої ситуації передбачає зосередження уваги на продовженні політичної дискусії з урядом і, в той же час, можливо надання допомоги через неурядовий сектор. Наголос на позитивному підході є одним з найбільш інноваційних елементів IV Ломейської конвенції, а також тим елементом, який залишиться в центрі подальшої розробки клаузули прав людини.

Протягом 1990 р. Європейський Парламент продовжував наполягати на розширеному застосуванні клаузули прав людини також у державах, які не належать до країн АКТ. У цьому процесі ст. 5 виявилася невідповідною, частково через явне посилення на соціальні права та систему апартеїду.

Ст. 5 була замінена на так звану базову клаузулу. Це положення було розроблено для угод з країнами Південної Америки і було запроваджено в рамках договору з Аргентиною, підписаного у квітні 1990 р. У ст. 1(1) «Демократична основа співпраці» закріплено: «Зв'язки співробітництва між Співтовариством та Аргентиною й ця угода цілком базуються на повазі демократичних принципів та прав людини, що надихає внутрішню та зовнішню політику Співтовариства та Аргентини» [8]. Лише посиляючись на право особи «на повагу своєї гідності та захист з боку закону», базова клаузула визначає відносини між третьою країною та ЄС, як такі, «що базуються на повазі демократичних принципів та прав людини». Це не надає чітких підстав для припинення договору у випадку порушень прав людини, однак все ж таки це можна розглядати як покращення ситуації, порівняно з ст. 5, оскільки тут відбувається наближення прав людини та демократичних принципів до основних елементів договірних відносин ЄС. У цьому випадку йшлося про стандарти прав людини, закріплені в Загальній декларації прав людини 1948 р., Гельсінському заключному акті 1975 р. та Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. Подібні положення містили Угоди з Чилі 1990 р., Уругваєм та Парагваєм в 1992 р.

Як результат цього процесу, 28 листопада 1991 р Рада прийняла Резолюцію про права людини, демократію та розвиток [9]. Ця Резолюція офіційно проголосила, що права людини по суті пов'язані із розвитком і наголосила на зобов'язаннях ЄС у цьому зв'язку. Резолюція передбачила, що визнання прав людини та демократичних принципів в третіх країнах як суттєвий елемент загальної політики розвитку ЄС без розрізнення між економічними та соціальними правами, з одного боку, та громадянськими та політичними, з іншого. Рада наголосила на позитивному підході до прав людини в своїх стосунках з третіми країнами, із наданням переваги політичному діалогу перед застосуванням санкцій, однак санкції також були закріплені в якості останнього засобу впливу на державу-порушницю.

11 травня 1992 р. Рада прийняла Декларацію, в якій проголосила, що повага до демократичних принципів формує суттєву частину угод між ЄС та Народою з безпеки та співробітництва в Європі (НБСС). Після цієї Декларації угоди ЄС з Прибалтійськими державами, Албанією та іншими третіми країнами містили посилення на права людини як «суттєвий елемент», з метою створення чітких підстав для застосування санкцій або припинення договору відповідно до ст. 60 (3) (b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Зокрема, Угода з Албанією передбачає у статті 1, що «Повага до демократичних принципів та прав людини, як це передбачено Хельсінським Заключним Актом та Паризькою Хартією для нової Європи, надихає внутрішню та зовнішню політику Співтовариства та Албанії та становить істотний елемент цієї Угоди» [10].

Це положення (так звана «клаузула невиконання») увійшло в право ЄС під назвою Балтійська клаузула. Ця клаузула була включена до договорів, укладених у 1992 р. з Прибалтійськими державами, Албанією, Бразилією та до так званого Антського пакту. Вона мала наступну форму: «Сторони зберігають за собою право зупинити цю Угоду повністю або в певній її частині із терміновим результатом, якщо має місце серйозне порушення її суттєвих положень¹». Клаузула «суттєвий елемент» у поєднанні з клаузулою невиконання дійсно створили набагато більш чітко визначений та дієвий інструмент для зупинення договорів у випадку систематичних порушень прав людини. Однак, слово «серйозні» не залишає простору для політичних маневрів, а отже не передбачає якого-небудь автоматизму як реакції на порушення договору.

Після 1993 р. Балтійська клаузула стала переважно замінюватися на Болгарську клаузулу, яка передбачала більш широку сферу застосування та більше вибору для можливої реакції. Клаузула зупинення викладалася наступним чином: «Якщо одна з сторін вважає, що інша сторона не виконує свої зобов'язання відповідно до цього Договору, вона може вжити адекватні заходи. До того, як це зробити, крім випадків особливої терміновості, вона звернеться до Ради асоціації із усією відповідною інформацією, потрібною для ретельної перевірки ситуації з огляду на виявлення розв'язання проблеми, прийнятної для сторін. (...) Під час визначення заходів, пріоритет має надаватися тим, які в найменший спосіб перешкоджають функціонуванню цієї Угоди: Ці заходи терміново повідомляються Раді Асоціації та повинні бути предметом консультацій в рамках Ради Асоціації, якщо інша сторона цього вимагає²».

Головна відмінність між Балтійською та Болгарською клаузулою полягає у рівні дозволеної чутливості. У надзвичайній ситуації Балтійська клаузула передбачає термінове зупинення угоди без будь-якої консультації. Ідея про позитивну реакцію на порушення договору, вперше запроваджена у IV Ломейській конвенції, знайшла своє відображення під час розробки Болгарської клаузули. У випадку зупинення частин договору Болгарська клаузула передбачена для створення механізму підтримання діалогу, і більш того вона дозволяє розпочати процедуру примирення. Ідея, яка була покладена в основу цього, полягала не в застосуванні санкцій, а навпаки передбачає правовий простір для політичних дискусій. На жаль, суворі вимоги проведення консультацій з Радою Асоціації та іншою стороною загрожували зробити Болгарську клаузулу невиконання неефективною.

¹ Наприклад, ст. 21(3) Угоди Європейського Економічного Співтовариства та Європейського Співтовариства з Атомної Енергії, з одного боку, та Литовської Республіки, з іншого боку, про торгівлю та комерційне та економічне співробітництво, 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:403:0020:0028:EN:PDF>.

² Наприклад, ст. 118 Європейської угоди про асоціацію між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, з одного боку, та Республікою Болгарія, з іншого боку, 1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1231%2824%29:EN:HTML>.

Саме це положення пізніше було виключене до угод з Росією та країнами СНД. До цих угод було вирішено додати спільну інтерпретаційну декларацію, яка передбачала, що кожна сторона у випадку особливої невідкладності була уповноважена вживати відповідні контрзаходи без звернення до Ради співробітництва [11]. Клаузула «суттєвий елемент» та клаузула невиконання застосовувалися також в низці наступних угод (із В'єтнамом, Південною Кореєю, Ізраїлем, а також в Угодах про асоціацію з Тунісом та Марокко в 1995 р.).

У 1994 р., коли прийшов час перегляду IV Ломейської конвенції, нова ст. 5 Конвенції набула наступного вигляду: «Повага до прав людини, демократичних принципів та верховенства права, яка створює основу відносин між країнами Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону та Співтовариством та всіх положень Конвенції, і врегульовує внутрішню та міжнародну політику договірних сторін створює суттєвий елемент Конвенції.». Положення про виконання робить більше наголосу на консультативній частині процесу, ніж було передбачено у більш ранніх версіях клаузули. У випадку порушення з боку однієї сторони, інша сторона «запрошує відповідну сторону (...) провести консультації (...)». Встановлюється термін в 30 днів для проведення консультацій, і реагування повинно бути «останнім засобом». У порівнянні до спільних декларацій в угодах з Росією та країнами СНД, IV Ломейська конвенція встановлює більше обмежень по відношенню до односторонніх акцій.

Положення про права людини IV Ломейської конвенції стали стандартним пунктом зовнішніх угод Співтовариства. Цей формат був закріплений в Повідомленні Комісії СОМ (95) 216 від 23 травня 1995 р. про «включення поваги демократичних принципів та прав людини до угод між Співтовариством та третіми країнами». Повідомлення пояснює посилення на права людини та демократичні принципи, прив'язуючи їх до позицій ЄС стосовно універсальних та регіональних стандартів прав людини. Комісія також вказує на той факт, що ці принципи повинні розглядатися як загальні цілі політики Співтовариства щодо розвитку та співробітництва. Більш того, тут приділяється увага еволюції клаузули прав людини і робиться висновок, що клаузула прав людини «є головною новелою в тому, що вона робить права людини предметом спільного інтересу» і «надає можливість сторонам у разі необхідності вживати обмежувальні заходи». Такі заходи повинні вживатися «в дусі позитивного підходу» і повинні не тільки «базуватися на об'єктивних та справедливих критеріях», а й застосовуватися з метою «підтримання діалогу». Комісія вирішила проблему попередньої непослідовності політики ЄС шляхом розробки проекту Керівних принципів, які визначають формат наступних клаузул прав людини. Комісія висловила своє занепокоєння, що застосування різних клаузул може тлумачитися як дискримінаційна практика, яка може підірвати позицію Комісії у переговорах з третіми країнами, і зробила висновок, що ініціатива сприятиме «послідовності, прозорості та доступності» підходу Співтовариства [12].

Клаузула прав людини визначена в Повідомленні складається з матеріальних (стаття про суттєвий елемент) та процедурних (стаття про невиконання) положень. Згідно з Керівними принципами преамбула повинна включати «загальне посилення на повагу прав людини та демократичних цінностей», а також посилення на відповідні (регіональні та універсальні) документи, спільні для обох сторін. Основний текст угод має включати клаузулу, яка визначає суттєві елементи, закріплюючи, що «всі положення відповідної угоди ґрунтуються на повазі демократичних принципів та прав людини, які надихають внутрішню та зовнішню політику всіх сторін». Клаузула повинна бути також пристосована до відповідних умов тієї певної угоди, як, наприклад, членство в ОБСЄ або принципи рин-

кової економіки. До угоди включається стаття про невиконання, із посиланням на формат процедури й обрання адекватних заходів, якщо одна з сторін не зможе дотриматися своїх зобов'язань відповідно до цієї угоди. До угоди також додається інтерпретаційна декларація, в якій визначається поняття «випадки особливої невідкладності» та відповідно, що становить матеріальне порушення угоди [12].

Повідомлення СОМ (95) 12 ефективно визначило зміст клаузули прав людини і створило правову базу для наступних кроків. Втім у ньому не розглядалося питання про правомірність та компетенцію ЄС включати демократичні принципи та основні права людини як основний елемент до своїх угод.

Це питання підняла Португалія, коли подала у 1994 р. позов до Суду ЄС, оскаржуючи ту позицію, що дорозуміла компетенція ЄС включала право на запровадження клаузули прав людини до своїх угод. Справа стосувалася питань, які виникали із незадовога до того укладеної Угоди про співробітництво між ЄС та Індією. Намагаючись створити прецедент для інших угод, які знаходилися в стадії розробки, ця справа непрямо стосувалася правомірності застосування клаузули прав людини.

Перше питання, яке піднімала Португалія, полягало в тому, що права, закріплені в якості «основних» в Єдиному Європейському акті, та посилання на них в Договорі про Європейський Союз були програмними правами, які встановлюють лише загальні цілі, а не надають спеціальних повноважень від імені Співтовариства. Друге питання, яке було піднято, стосувалося договірних положень, які повинні застосовуватися і відповідно до яких ЄС має повноваження укладати договори з третіми країнами, а також вплив відповідних положень на процедуру укладення угод. Португалія відстоювала позицію, що єдиною дієвою правовою основою двосторонніх угод та угод про співробітництво є ст. 308 Договору про заснування ЄС (зараз – ст. 352 Договору про функціонування ЄС). Оскільки права людини були визначені в ст. 177 (зараз ст. 208 ДФЄС) в якості загальних цілей політики Співтовариства, да угод, які уклалися відповідно до ст. 181 (ст. 211), могли робитися лише загальні посилання на права людини. Якби це твердження було визнано правильним, посилання на повагу прав людини як суттєвий елемент вийшло б за межі мети, визначеною в ст. 177 Договору.

Занепокоєння Португалії частково мало процедурний характер, у зв'язку з тим, що правила стосовно укладення (або зупинення) договору відрізнялися залежно від тієї статті, на якій угода базувалася.

З свого боку, Рада відстоювала ту позицію, що «угоди щодо сприяння розвитку між Співтовариством та державами-нечленами можуть включати положення про окремі питання без потреби звернення до інших правових підстав. По відношенню до участі держав-членів в укладенні угоди не виникає жодних ускладнень, якщо переважною метою угоди є досягнення цілей, передбачених у ст. 177». Стаття встановлювала, що положення окремих заходів не можуть виходити за межі загальної мети сприяння розвитку та співробітництву. По відношенню до ст. 177 Рада доводила, що повага прав людини та демократичних принципів не створювала перешкоди для загальної мети договору; навпаки вона була включена, щоб надати можливість застосовувати інші положення угоди. Відповідно угода все ж такі підпадала під дію ст. 177 Договору. Що стосується мандату у сфері прав людини Співтовариства, Рада посилалася на ст. 177 (2), яка передбачала: «Політика Співтовариства (...) є внеском до загальної справи розвитку та зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основних свобод». Іншими словами, ст. 177 вимагала від Співтовариства включити повагу до прав людини до вирішення в рамках політики розвитку.

Суд прийняв рішення, що включення положень щодо поваги прав людини та демократичних принципів не змінило характеристику угоди та що суттєва правова база для запровадження клаузули прав людини може бути знайдена в ст. 181. Як результат, відсутня необхідність змінювати розподіл сфер компетенції між державами-членами та Співтовариством по відношенню до укладення договору і процедурних заходів. Таким чином, це рішення роз'яснило багато з матеріальних та процедурних аспектів, пов'язаних із компетенцією ЄС включати положення щодо прав людини до торгівельних угод та угод з питань розвитку [13].

Питання стосовно призупинення договору не є чітко визначеним. Принцип *actus contrarius* передбачає, що органи, які уповноважені укладати договір, також мають право його призупинити. Це лише стосується реакції на ситуацію, коли запланована санкція передбачає зупинити весь договір від імені ЄС. Лісабонський договір включає можливе вирішення цієї проблеми в п. 9 ст. 218. Рада може прийняти рішення власноруч. Рішення повинно прийматися на пропозицію Комісії або Верховного представника ЄС із зовнішніх зносин і політики безпеки на підставі ст. 218.

Слід відзначити, що позиція Європейського Союзу щодо необхідності включення клаузули прав людини до всіх міжнародних угод здійснює вплив на зовнішні зносини ЄС. Так, тривалий час низький рівень забезпечення прав людини в Китайській Народній Республіці ставав на перешкоді укладення угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та КНР. У своїх відносинах ЄС та КНР досі керуються Угодою про торгівлю 1985 р. Переговори щодо укладення нового договору тривають з 1998 р., і до сьогодні він ще не підписаний [14].

Наступні держави, з якими до цього часу не укладений договір про співробітництво, є Австралія та Нова Зеландія. Переговори з цими країнами стикнулися із значними труднощами в 1997 р., коли ці країни відмовилися включити до угоди про співробітництво звичні для ЄС положення про права людини як істотний елемент договору. Таким чином, у двосторонніх відносинах наразі ЄС та Австралія керуються Основами партнерства між ЄС та Австралією [15], прийнятими в 2008 р. із доповненнями, внесеними в Стокгольмі в 2009 р., а відносини між ЄС та Новою Зеландією регулюються Спільною декларацією ЄС та Нової Зеландії про відносини та співробітництво від 2007 р. [16], які за своєю природою не є зобов'язуючими міжнародними договорами.

Цікавою для дослідження є позиція Канади. 18 жовтня 2013 р. Голова Європейської комісії Жозе Мануел Баррозу та Прем'єр-міністр Канади Стивен Харпер досягли політичної згоди щодо ключових елементів Всеосяжної економічної і торгівельної угоди (ВЕТУ). Цей договір має стати першою угодою про зону вільної торгівлі й країною «Великої вісімки» [23]. Ці переговори зіткнулися із небажанням Канади включати положення про права людини до ВЕТУ. У 2011 році було запропоновано, щоб на додаток до Угоди про зону вільної торгівлі Євросоюз та Канада уклали Угоду про стратегічне партнерство, яка має слугувати парасолькою для співробітництва між цими акторами у цілій низці секторів. Саме в Угоду про стратегічне партнерство повинна бути включена клаузула про права людини як істотного елементу угоди та партнерства взагалі. Проте 8 жовтня 2013 р. Представництво Євросоюзу в Канаді повідомило, що канадський уряд вагається щодо включення клаузули про права людини до Угоди про стратегічне партнерство, яка б дозволяла призупинити угоду про вільну торгівлю, якщо буде встановлено, що Канада порушує права людини. Позиція Канади поки що є незмінною, незважаючи на запевнення з боку ЄС, що це застереження застосовуватиметься лише у виняткових випадках серйозних та систематичних порушень, наприклад, у разі геноциду. За повідомленням канадських урядовців положення про стан дотримання прав людини можуть негативно впливати на су-

веренітет їх держави. Представники Євросоюзу офіційно заявили, що без включення цих положень сторони не зможуть підписати Угоду про стратегічне партнерство, а отже й Угоду про вільну торгівлю [17].

Яскравим прикладом дії клаузули прав людини є відносини між ЄС та Російською Федерацією. Розробка тексту Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між ЄС та РФ була розпочата у 1992 р. Ця Угода була підписана в 1994 р. Додатком до УПС є Спільна декларація, яка підтверджує, що повага до прав людини становить істотний елемент Угоди. Незабаром після цього була підписана тимчасова угода про вступ в силу положень угоди, пов'язані із торгівлею, до повної ратифікації УПС. Тимчасова угода також містила посилання на права людини у ст. 1 («Загальні принципи»). Коли Російські збройні сили увійшли на територію Чеченської республіки в грудні 1994 р., Європейська комісія реагувала шляхом призупинення процесу ратифікації. 19 січня 1995 р. Європейський Парламент, посилаючись безпосередньо на клаузулу прав людини, закріплену в п. 1 ст. 2 УПС, підтримав рішення Комісії, та звернувся до Ради із закликом не вживати наступних заходів щодо остаточної ратифікації УПС, доки не будуть припинені військові дії та порушення прав людини в Чечні. Таким чином, процес ратифікації УПС затягнувся до 1997 р. З того часу з боку ЄС неодноразово вживалися різні заходи політичного характеру, спрямовані на посилення діалогу з Російською Федерацією з питань прав людини як істотного елементу двосторонніх відносин.

Що стосується України, ст. 2 Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 1994 р. передбачає, що «Повага демократичних принципів та прав людини, як зазначено, зокрема, в Хельсінкському Заключному акті та Паризькій Хартії для нової Європи, так само як принципів ринкової економіки, включаючи ті з них, що були проголошені в документах Боннської Конференції НБСЄ, є основою внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та становлять істотний елемент партнерства та цієї Угоди» [180].

У спільній декларації стосовно ст. 102 УПС дається офіційне тлумачення поняття суттєвий елемент партнерства цієї угоди. Згідно із ним порушення однією із сторін УПС положень ст. 2 так само, як і відмова від угоди з причин, не передбачених загальними принципами МП, вважатиметься значним порушенням угоди і відповідно «випадком надзвичайної терміновості», який дозволяє негайне припинення угоди або призупинення її дії сторонами без застосування процедур ст. 102 УПС, що відповідає положенням ст. 60 (3) Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [19].

При цьому слід мати на увазі, що практична реалізація згаданих принципів і норм, а також здійснення контролю щодо їхнього дотримання у світлі УПС значною мірою залежить від того, як кожна зі сторін їх тлумачить. А це може призвести до суперечок між сторонами. З метою усунення розбіжностей щодо тлумачення змісту цих принципів у системі УПС задіяний політичний діалог (ст. 1).

Головне призначення політичного діалогу полягає у забезпеченні зближення та тісної співпраці між Україною та Євросоюзом як у політичній, так і економічній галузі. Відповідно до УПС політичний діалог здійснюється на кількох рівнях. Це і проведення консультацій на вищому рівні (ст. 7). У свою чергу Рада з питань співпраці забезпечує політичний діалог на міністерському рівні (ст. 85). У необхідних випадках передбачені також зустрічі з трійкою ЄС (ст. 7). Політичний діалог здійснюється також на рівні вищих посадових осіб, через дипломатичні канали, шляхом обміну інформацією тощо (ст. 8).

Працюючи на проектом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони, її розробники враху-

вали досвід застосування положень про права людини, які містилися в УПС, і відредагували цю статтю наступним чином.

У Розділі I «Загальні цілі» міститься стаття 2, що «Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема в Хельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. та Паризькій хартії для нової Європи 1990 р., а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., а також повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності, а також протидія розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних з нею матеріалів та засобів їхньої доставки також є основними елементами цієї Угоди» [20].

Відповідно до статті 476 «Виконання зобов'язань» сторони вживають загальних або конкретних заходів, необхідних для виконання своїх зобов'язань, передбачених цією Угодою. Вони зобов'язуються забезпечити досягнення цілей, встановлених у цій Угоді [20].

Стаття 478 визначає ті заходи, які належить застосовувати у випадку невиконання сторонами зобов'язань. Зокрема, тут безпосередньо передбачено, що у випадку порушення однією Стороною будь-якого з основних елементів Угоди, визначених у статті 2, інша сторона має право вдатися до призупинення будь-яких прав чи обов'язків, передбачених положеннями Розділу IV Угоди, який стосується торгівлі і питань, пов'язаних з торгівлею [20].

Таким чином, беручи до уваги вищезазначене, можна зробити висновок, що захисту європейських цінностей, не останнє місце серед яких займає, дотримання демократичних принципів та прав людини, Європейський Союз приділяє окрему увагу, вважаючи, що саме сприяння їх забезпеченню є суттєвим елементом двосторонніх відносин з державами-нечленами цього інтеграційного об'єднання. Порушення цих цінностей однією із сторін може мати своїми наслідками призупинення дії повністю або частково положень договору, які стосуються зони вільної торгівлі. А це в свою чергу негативним чином відбивається на економічних та торговельних відносинах між сторонами.

Список використаних джерел

1. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
2. Craig P. EU Law: Text, Cases, and Materials. / P. Craig, G. de Burca. – New York: Oxford University Press, 2011. – 1155 p.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969 р. – Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст.343.
4. Koblanck M. What's in a human rights clause? Its development, its application, and an insight into the construct of a European identity [Електронний ресурс] / M. Koblanck // Human Rights and Democratization. – 2003. – June. – 12 p. – Режим доступу: <http://www.law.kuleuven.ac.be/int/europees/English/Publications/Papers%20and%20Seminar%20Papers/Papers/Papers%202002-2003/MariaKoblanck-THESIS.pdf>.
5. Horng Der-Chin. The Human Rights Clause in the European Union's External Trade and Development Agreements / Der-Chin Horng. // European Law Journal. – 2003. – Volume 9. – Issue 5. – P. 677 – 701.

6. Bartels L. Human Rights and Democracy Clauses in the EU's International Agreements [Електронний ресурс] / L. Bartels. – Режим доступу: http://www2.law.ed.ac.uk/file_download/publications/3_568_humanrightsanddemocracyclausesintheusin.pdf.
7. Miller Vaughne. The Human Rights Clause in the EU's External Agreements [Електронний ресурс] / Vaughne Miller. – Режим доступу: <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP04-33>.
8. Framework Agreement for trade and economic cooperation between the European Economic Community and the Argentine Republic – Exchange of Letters. // Official Journal. – L 295. – 26/10/1990. – P. 0067 – 0073.
9. Resolution of the Council and of the member States meeting in the Council on Human Rights, Democracy, and Development of 28 Nov. 1991 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://aei.pitt.edu/1802/1/democracy_declaration_1991.pdf.
10. Agreement between the European Economic Community and the Republic of Albania, on trade and commercial and economic cooperation 1992. // Official Journal. – L 343. – 25/11/1992. – P. 2-9.
11. Joint Declaration in relation to Articles 2 and 107 of the Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114138.pdf.
12. Commission Communication COM (95) 216 of May 23, 1995 on the inclusion of respect for democratic principles and human rights in agreements between the Community and third countries [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eulib.com/documents/com95_216_en.pdf.
13. Judgment of the Court Case of 3 December 1996 in the case c-268/94 «Portugal v. Council» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CJ0268:EN:PDF>.
14. European Parliament. Committee on Foreign Affairs. Report on EU-China Relations .(2012/2137(INI)). 20.12.2012 [Електронний ресурс] / Committee on Foreign Affairs. European Parliament. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2012-0434+0+DOC+PDF+V0//EN>.
15. European Union – Australia Partnership Framework [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/australia/docs/australia_pfw_2008_en.pdf.
16. The EU-New Zealand Joint Declaration on Relations and Cooperation [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/new_zealand/docs/joint_declaration_2007_en.pdf.
17. Blanchfield Mike. EU-Canada Trade Deal Talks Hit Snag Over Human Rights Issues [Електронний ресурс] / Mike Blanchfield. // Huntigton Post. – 2013. – 08. 10. – Режим доступу: http://www.huffingtonpost.ca/2013/10/08/eu-canada-trade-deal_n_4065145.html.
18. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 2004 р. // Україна — Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991–2009) / За заг. ред. С. О. Камишева (кер. групи) [та ін.]. — К. : Юстініан, 2010. – С. 31 – 75.
19. Joint Declaration concerning Article 102 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:049:0043:0048:EN:PDF>.
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

21. ЄС і Канада завершили перемовини щодо торгівельної угоди (22/10/2013) [Електронний ресурс] / Представництво Європейського Союзу в Україні. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_10_22_1_uk.htm.